

An Examination of the Concepts of Tolerance in Achaemenid Thought as Reflected in the Discourse of Mohammad Reza Shah Pahlavi

Hamzeh Hoseini*

Mohammad Reza Alam**

Abstract

One of the most significant legacies of the Achaemenid Empire that was heavily promoted by Mohammad Reza Shah Pahlavi is the ideology of tolerance associated with this government. Given the prominent representation of these ideas in the discourse of Mohammad Reza Shah Pahlavi, the aim of this research is to examine the Achaemenid concepts of tolerance as articulated by him. Therefore, this article seeks to answer the central question of what manifestations of these ideas can be found in the discourse of Mohammad Reza Shah Pahlavi through a descriptive-analytical method. The findings of this study indicate that the most important verbal expressions he employed regarding these ideas include presenting Iranian civilization as the foundational civilization of human rights concepts, interpreting the Persian monarchy in a humanitarian light, and linking his actions to the conciliatory ideas of the Achaemenids. Overall, it can be said that Mohammad Reza Shah Pahlavi, aware of the popularity of these ideas in the global community, sought to define a form of legitimacy for the Pahlavi monarchy based on these concepts.

Keywords: Achaemenids, tolerance, Mohammad Reza Shah, legitimacy, monarchy.

* Postdoctoral Researcher in the field of Iranian History after Islam, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran (Corresponding Author), hamzeh.hoseini1366@gmail

** Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University, Iran, Mram36@yahoo.com

Date received: 06/04/2025, Date of acceptance: 09/06/2025

Introduction

One of the most revered legacies of the Achaemenid government is the establishment and expansion of religious and cultural tolerance ideas by that government; this factor has led some researchers and thinkers today to praise and admire this Achaemenid legacy, consider them the founders of human rights ideas in the world, and introduce the works of Achaemenid culture and civilization (for example, the Charter of Cyrus the Great) as a symbol of the humane and tolerant culture of the Iranians. This issue, along with the emergence of other magnificent and proud dimensions of the Achaemenid civilization as a result of archaeological excavations and studies by various historians and researchers in the 19th and 20th centuries, has caused Iranian political activists, especially during the Pahlavi regime, to pay attention to these important cultural and civilizational assets of ancient Iran. Among them, Mohammad Reza Shah Pahlavi, who ruled from Shahrivar 1320 AH. He took power, with an archaic approach, he had paid great attention and emphasis to the role and contribution of the Achaemenids as the initiator of the Iranian imperial system in creating and creating the ideas of tolerance for the first time in the world. In other words, an examination of the speech of Mohammad Reza Shah Pahlavi in various domestic and foreign situations during his reign shows that in his speeches and statements on various political, cultural, economic, social, religious occasions, and especially global and international occasions, he had constantly referred to and maneuvered on this illustrious Achaemenid heritage by promoting and highlighting it

Materials & Methods

Given the significance of this subject, the primary aim of the present research is to examine and analyze the reflection of Achaemenid ideas of tolerance in the discourse of Mohammad Reza Shah Pahlavi. This study is classified as historical research, employing a library-documentary method for data collection. By utilizing available resources and texts, information and necessary materials have been purposefully gathered through note-taking. The research method is descriptive-analytical, wherein an effort has been made to investigate how the reflections and expressions of Mohammad Reza Shah Pahlavi correspond to the Achaemenid concepts of tolerance.

Discussion & Result

The main body of the article consists of three primary sections titled "Achaemenid Revivalism of Mohammad Reza Shah Pahlavi," "An Examination of Achaemenid Ideas of Tolerance," and "Expressions and Manifestations of Mohammad Reza Shah Pahlavi's Discourse Regarding Achaemenid Concepts of Tolerance." These sections are briefly outlined below.

An examination of the speech, thoughts, and actions of Mohammad Reza Shah Pahlavi's antiquarianism reveals that he had a particular interest in the Achaemenid era among the various ancient Iranian empires for various reasons. Consequently, Mohammad Reza Shah sought to link himself to the Achaemenid dynasty, presenting the Pahlavi monarchy as the heir and representative of the empire established by Cyrus the Great. One significant aspect of Mohammad Reza Shah's Achaemenid revivalism, which warrants careful consideration and has received less attention in research, is his prominent, consistent, and purpose-driven verbal stance regarding Achaemenid ideas of tolerance. Analyzing his verbal positions in various domestic and international contexts—through speeches, statements, messages, interviews, and so forth—indicates that invoking Achaemenid ideas of tolerance was a key theme that featured prominently, frequently, and emphatically in his discourse.

Archaeological discoveries and studies by historians and researchers in contemporary times concerning the history and civilization of the Achaemenids have demonstrated that they played a significant role in the creation and dissemination of human rights and humanitarian ideas in the ancient world. This has led some contemporary scholars to regard them as the pioneers of human rights concepts in antiquity. Additionally, being aware of the admiration and popularity of these well-regarded Achaemenid ideas in the eyes of the global community, as well as their constructive and effective potential in the contemporary world, Mohammad Reza Shah exerted considerable effort during the last two decades of his reign to associate himself and the Pahlavi monarchy with Achaemenid ideas of tolerance.

An analysis of Mohammad Reza Shah's verbal positions regarding Achaemenid concepts of tolerance reveals that this theme is manifested in three issues: introducing and recognizing Iranian culture and civilization as foundational to ideas of tolerance in the world, presenting a conciliatory and humanitarian interpretation of the Iranian monarchical system and thought, and linking the actions and policies of the Pahlavi government to Achaemenid ideas of conciliation.

Conclusion

One of the significant manifestations of Mohammad Reza Shah Pahlavi's Achaemenid discourse was the maneuvering and emphasis on the ideas of tolerance attributed to the Achaemenids, which he carried into both domestic and international forums. From the Shah's perspective, the emergence of human rights and humanitarian ideas for the first time by the Achaemenids, as the initiators and founders of the Persian Empire, represented a commendable achievement and legacy for Iranian culture and civilization. This provided a significant capacity and potential for the Pahlavi regime, as the representative of the Persian monarchy, to promote these ideas in order to realize its goals and interests within domestic and global contexts.

Aware of the popularity and constructive role of the Achaemenid ideas of tolerance framed within human rights among the intellectual and political currents of the global community, the Shah linked himself to Cyrus the Great, presenting the Pahlavi dynasty as the heir to the Achaemenid Empire and as a continuer of their humanitarian and tolerant thought. An examination of Mohammad Reza Shah's 37-year reign reveals that his most prominent discursive manifestations regarding Achaemenid tolerance centered on three themes: introducing Iranian culture and civilization as foundational to humanistic and humanitarian ideas; interpreting the Iranian monarchical system and thought through a lens of tolerance and humanity; and connecting his actions and activities to Achaemenid concepts of tolerance.

In this context, he portrayed Iranian culture and civilization as possessing humanistic foundations, spirit, and characteristics, striving to showcase the grandeur and significance of Iran's cultural and civilizational heritage to the world through elevated representations in his discourse. Another aspect of this theme was the Shah's effort to present the Iranian monarchy—threatened by democratic and freedom-seeking Western ideologies in the twentieth century—as a system based on ideas of tolerance and human rights. Through this approach, he aimed to aid its survival and continuity while reconstructing, redefining, and presenting a new form of legitimacy rooted in Achaemenid culture and civilization.

Furthermore, he sought to establish an equivalence between the foundational principles and fundamental thought of his modernizing programs and actions with Achaemenid ideas of tolerance, portraying his government's actions as a continuation of the global and tolerant mission of the Achaemenids. Overall, given the functionality and effectiveness of Achaemenid ideas of tolerance in the

41 Abstract

contemporary world, Mohammad Reza Shah Pahlavi intended to utilize the revival and recognition of these humanitarian values and ideas from the Achaemenids for legitimization purposes, transforming Iran into a focal point of global attention, enhancing Iran's international standing, and solidifying the national and international position of the Pahlavi dynasty.

However, a thorough examination of the outcomes and feedback regarding these discursive manifestations by Mohammad Reza Shah in both Iranian society and the world at that time—reflected in the equivalence drawn between his persona and that of Cyrus the Great—reveals that due to various political, religious, cultural, social reasons, and particularly the global conditions of that era, this endeavor remained unsuccessful. The Shah was unable to establish a true equivalence with Achaemenid ideas of tolerance or successfully present a Cyrus-like image of himself.

Bibliography

- Etesham, Morteza (1976), **Iran in the Achaemenid Era**, Tehran: Jibi Publishing Company.
- Iran Javid (1971), **Excerpts from the Writings and Statements of His Imperial Majesty Shahanshah Aryamehr**, Tehran: Pahlavi Library.
- SAVAK and Court Documents, No. 3400, 24/4/1963.
- SAVAK and Court Documents, Document No. 314, 13/2/1964.
- Alamuty, Mostafa, **Iran in the Pahlavi Era**, London: Paka Press, 1991.
- Arfaei, Abdolmajid (2011), **The Decree of Cyrus the Great**, Tehran: The Great Islamic Encyclopedia Publishing.
- *The Feast of the Devil; The 2500-Year Celebration of the Persian Empire as Narrated by Documents and the Court**, 1998, Vol. 1, Supplement Section: 53.
- Briand, Pierre (2009), **Ethnicity, Ruling Class, and Subordinate Populations in the Achaemenid Empire**, as cited in Helen Sancisi Wardebroek in **The History of the Achaemenids**, translated by Morteza Saqibfar, Tehran: Tous Publishing.
- Statements of Mohammad Reza Shah Pahlavi at an official reception commemorating the 2500th anniversary of the founding of the Persian Empire at Persepolis, October 14, 1971.
- Statements of Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr in response to the words of the British Ambassador at the Nowruz Greetings Ceremony, April 1, 1971.
- Statements of Mohammad Reza Shah Pahlavi during the opening of the seventh legislative period of the Senate and the twenty-fourth period of the National Assembly, September 8, 1975.
- Statements of His Imperial Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr during a visit to the first camp of the Legion of Human Servants in Jam District, December 7, 1970.
- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr to the Tenth Annual Congress of Lions Clubs of Iran at Mashhad University, May 13, 1970.

- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr on the occasion of the sixtieth-seventh anniversary of constitutionalism in Iran to the great nation of Iran, August 5, 1972.
- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr to the Second World Congress of Iranian Studies in Shiraz, October 13-15, 1971.
- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr on the occasion of International Literacy Day, September 8, 1971.
- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr on the seventeenth anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, December 10, 1965.
- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr to the World Peace Conference through Law in Washington, September 13, 1965.
- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr on the occasion of International Day for the Elimination of Racial Discrimination, April 1, 1969.
- Message from Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr on the occasion of the opening of the Nineteenth Session of the International Grotius Association, December 6, 1969.
- Pahlavi, Mohammad Reza (1967), **The White Revolution**, n.p.: n.p.
- Pahlavi, Mohammad Reza (n.d.), **A Mission for My Homeland**, Tehran: Army Printing House.
- Pahlavi, Mohammad Reza (2017), **Response to History**, translated by Hossein Abutalabian, Tehran: Zaryab Publishing.
- Pahlavi, Mohammad Reza (1992), **Towards a Great Civilization**, Tehran: Center for Research and Publication of Political Culture of the Pahlavi Era.
- Dushin Gimén, Jacques (2014), **The Religion of the Achaemenids**, translated by Morteza Saqibfar, Tehran: Shour Afarin.
- Zonis, Marvin (1991), **The Royal Defeat**, translated by Ismail Zend and Batool Saeidi, Tehran: Nour Publishing.
- Speech by His Imperial Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr at Persepolis during the 2500-Year Celebration of the Founding of the Persian Empire, October 12, 1971.
- Remarks by His Imperial Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr at the opening of the First World Congress of Iranian Studies at Tehran University, September 1, 1966.
- Remarks by His Imperial Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr addressed to the Iranian nation, Friday, October 14, 1971.
- Speech by Mohammad Reza Shah Pahlavi on October 21, 1970.
- *World Almanac**, Guests at the 2500-Year Celebration, 1971, Fifth Year, No. 28.
- Newspaper **History of the Persian Empire**, No. 240: 957.
- Fallaci, Oriana, **Interview with Mohammad Reza Shah Pahlavi**, translated by Gholamreza Emami, n.p., Ofogh Publishing, 2010.
- Koch, Haideh Marias (1998), **The Language of Darius**, translated by Parviz Rajabi, Tehran: Karang Publishing.

43 Abstract

Kashmiri, Mohammad (n.d.), *A Few Studies on Inscriptions of Achaemenid Kings*, Journal of Historical Studies, Special Issue, p. 26.

Xenophon (2007), *Cyropaedia*, translated by Reza Mashayekhi, Tehran: Scientific and Cultural Publishing.

Interview with His Imperial Majesty Mohammad Reza Shah Pahlavi Aryamehr with a BBC Radio Representative on December 7, 1974.

Islamic Revolution Document Center, Document Retrieval No. 267, File Code 4-12129, January 1, 1971.

Text of Darius I's Behistun Inscription, paragraphs 13 and 14.

Hegel, Friedrich (1957), *Reason in History*, translated by Hamid Enayat, n.p.: Scientific Publishing Institute of Aryamehr Industrial University.

Brosius.m.(2010). pax persica and people's of the black sea region: extent and limits of achaemehid Imperial Ideology. In .J. nailing and E.rehm (eds) . achaemenid Impact In the Black Sea communication of powers (aa rhus), 29_40.

Suren_paha, Cyprus the great the father 8, liberator fromwww.cais_sons.com, 1999

Wiesehofer, J.(2006). Das fruhe Persian. Geschichte. eines, antigen weltreichs. Cdritte auflage. Munchen: verlagc. H. Beck.

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان در گفتار محمدرضا شاه پهلوی

حمزه حسینی*

محمدرضا علم**

چکیده

یکی از مهم‌ترین میراث حکومت هخامنشیان که از سوی محمدرضا شاه پهلوی بسیار تبلیغ گردید، اندیشه‌های رواداری این حکومت بوده است. با توجه به بازنمایی بالای این اندیشه‌ها در گفتار محمدرضا شاه پهلوی، هدف این پژوهش آن است که چگونگی بازتاب اندیشه‌های رواداری هخامنشیان را در گفتار محمدرضا شاه پهلوی بررسی کند. از این رو مقاله حاضر درصدد است تا با روش توصیفی-تحلیلی به این سوال اصلی پاسخ دهد که اندیشه‌های رواداری هخامنشیان چه نمودها و جلوه‌های در گفتار محمدرضا شاه پهلوی داشته‌اند؟ یافته‌های این بررسی نشان می‌دهد که مهم‌ترین جلوه‌های گفتاری محمدرضا شاه پهلوی نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشی شامل معرفی تمدن ایران به عنوان تمدن بنیان‌گذار اندیشه‌های حقوق بشری در جهان، خوانش بشردوستانه از نظام شاهنشاهی ایران و پیوند زدن اقدامات حکومت پهلوی دوم به اندیشه‌های مداراجویانه هخامنشی بوده است. به طور کلی باید گفت که محمدرضا شاه پهلوی با آگاهی از محبوبیت اندیشه‌های رواداری هخامنشیان در نزد جامعه جهانی، کوشید نوعی مشروعیت مبتنی بر این اندیشه‌های را برای نظام شاهنشاهی پهلوی بازسازی و تعریف کند.

کلیدواژه‌ها: هخامنشیان، رواداری، محمدرضا شاه، مشروعیت، نظام شاهنشاهی.

* پژوهشگر پسادکتری تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران (نویسنده مسئول)، hamzeh.hoseini1366@gmail.com

** استاد گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران، Mram36@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۹

۱. مقدمه

یکی از تکریم‌آمیزترین میراث حکومت هخامنشیان، بنیاد نهادن و گسترش اندیشه‌های رواداری یا مدارا دینی و فرهنگی توسط آن حکومت می‌باشد؛ به طوری که همین عامل سبب شد تا امروزه برخی از پژوهشگران و اندیشمندان با تمجید و تحسین از این میراث هخامنشیان، آنها را بنیانگذار اندیشه‌های حقوق بشری و انسانی در جهان بدانند و آثار فرهنگ و تمدنی هخامنشی (به عنوان نمونه منشور کوروش بزرگ) را نماد فرهنگ انسانی و مداراجویانه ایرانیان معرفی کنند. این موضوع در کنار هویدا شدن دیگر ابعاد باشکوه و غرورآمیز تمدن هخامنشی در اثر کاوشهای باستان‌شناسی و مطالعات مورخان و پژوهشگران مختلف در قرن نوزدهم و بیستم میلادی، سبب توجه کنشگران سیاسی ایران به ویژه در دوره حکومت پهلوی به این داشته‌های مهم فرهنگی و تمدنی ایران باستان گردید. در این میان محمدرضاشاه پهلوی که از شهریور ۱۳۲۰ ش. قدرت را به دست گرفت، با رویکرد باستانگرایی، نقش و سهم هخامنشیان را به عنوان آغازگر نظام شاهنشاهی ایران در خلق و پدیدآوردن اندیشه‌های رواداری برای اولین در جهان بسیار مورد توجه و تاکید قرار داده بود. به عبارت دیگر بررسی گفتار محمدرضاشاه پهلوی در موقعیت‌های مختلف داخلی و خارجی دوران حکومتش نشان می‌دهد که وی در سخنرانیها و بیانات خود به مناسبت‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، مذهبی و به ویژه مناسبت‌های جهانی و بین‌المللی با تبلیغ و برجسته کردن این میراث خوشنام هخامنشی مدام به آنها ارجاع و بر روی آنها مانور بسیار داده بود.

بنابر اهمیت این موضوع، هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی و تحلیل بازتاب اندیشه‌های رواداری هخامنشی در گفتاری محمدرضاشاه پهلوی می‌باشد. این تحقیق از نوع پژوهش‌های تاریخی است که روش جمع‌آوری اطلاعات آن، کتابخانه-اسنادی بوده و با بهره‌گیری از منابع و متون در دسترس با استفاده از فیش برداری، اطلاعات و مطالب لازم به صورت هدفمند گردآوری شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی می‌باشد که در آن تلاش شده است تا چگونگی بازتاب و جلوه‌های گفتاری محمدرضاشاه پهلوی را نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشیان مورد بررسی و پژوهش قرار دهد.

۲. پیشینه پژوهش

با وجود پژوهش‌های نسبتاً زیادی که در مورد باستانگرایی در حکومت پهلوی دوم انجام شد؛ ولی مسئله بررسی رویکرد و مواضع گفتاری محمدرضاشاه پهلوی نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشیان از موضوعات مهمی است که به صورت یک پژوهش مستقل و جداگانه تا امروز کمتر به آن پرداخته شده است. به طور کلی تحقیقاتی که در لابلای آنها به صورت پراکنده و جسته و گریخته به اندیشه‌های رواداری هخامنشیان در نگاه محمدرضاشاه اشاره شد دو دسته‌اند: یک دسته تحقیقاتی هستند که بیشتر مسئله مشروعیت‌زایی دولت پهلوی با استفاده از ارزشها و میراث باستانی را مورد بررسی قرار داده‌اند. مجتبی یاور (۱۳۹۵ش.) در مقاله‌ی با عنوان «نوستالژیا؛ مشروعیت و ضد مشروعیت در دولت پهلوی» به تلاش محمدرضاشاه برای مشروعیت‌بخشی به حکومت خود از طریق همانند انگاری با کوروش هخامنشی و ایران باستان پرداخته است؛ ولی جایی بررسی کامل و روشن اندیشه‌های مداراجویانه هخامنشی در گفتار محمدرضاشاه در آن خالی است. عبدالحسین عباسی (۱۳۹۹ش.) در پژوهشی با عنوان «مقایسه فرآیند مشروعیت‌زایی و مشروعیت‌زدایی در دوره پهلوی دوم» به چنگ زدن محمدرضاشاه به تمدن باستانی ایران برای مشروعیت‌زایی سلطنتش و کوشش برای پیوند زدن حکومت پهلوی به حکومت‌های آریایی ایران باستان را مورد توجه قرار داده است؛ ولی به اندیشه‌های رواداری هخامنشی در گفتار محمدرضاشاه اشاره‌ی نکرد.

دسته دوم تحقیقات هستند که روند و چگونگی جریان باستانگرایی محمدرضاشاه پهلوی را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این تحقیقات به اقدامات هخامنشگرایی محمدرضاشاه پرداخته شد. مختار حدیدی (۱۳۷۷ش.) در پژوهشی با عنوان «نگاهی به اسناد محرمانه جشنهای ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی؛ پهلوی دوم و نمونه اندیشه‌های باستانگرایی» به بعضی از اقدامات محمدرضاشاه در زمینه هخامنشی‌گرایی در عرصه هنر و فرهنگ پرداخته است؛ ولی به اندیشه‌های رواداری هخامنشیان در نگاه وی اشاره نکرده است. علی صالح در پژوهشی تحت عنوان «بررسی تاریخی زمینه‌ها و پیامدهای برگزاری جشنهای ۲۵۰۰ ساله در دوران پهلوی دوم» بخش بزرگی از اقدامات محمدرضاشاه برای احیا و ترویج تاریخ، فرهنگ و تمدن هخامنشیان را مورد بررسی قرار داده است. مرتضی علویان (۱۴۰۰ش.) در مقاله با عنوان «گذری بر هویت ملی در عصر پهلوی دوم؛ سیاست‌ها و ابزارها» به این نتیجه رسید که محمدرضاشاه پهلوی با توسعه هویت باستانی در مقابل

هویت اسلامی تلاش کرد، با تاکید بر نظام شاهنشاهی و نهاد سلطنت، سنتها و اندیشه‌های کهن و باستانی ایران را احیا و بازسازی کند. صغری عامری (۱۳۹۵ش.) در پژوهشی تحت عنوان «باستانگرایی در دوره پهلوی با تکیه بر جشن‌های ۲۵۰۰ ساله (به روایت اسناد)» روند و چگونگی برگزاری جشنهای ۲۵۰۰ ساله را مورد بررسی قرار داد. سعید کاویان نژاد (۱۳۹۰ش.) در پژوهشی دیگر تحت عنوان «جایگاه باستانگرایی در سیاست‌گذاری دوره پهلوی» به اقدامات و فعالیت‌های باستانگرایی رضاشاه و محمدرضاشاه پرداخته است. در این پژوهشها، بیشتر بر جشن‌های ۲۵۰۰ ساله و تغییر تقویم و همچنین ضدیت و مقابله با هویت اسلامی اشاره شده است.

بدین ترتیب باید گفت در هیچ یک از تحقیقات انجام شده درباره باستانگرایی محمدرضاشاه پهلوی، رویکرد و مواضع گفتاری وی در مورد اندیشه‌های رواداری هخامنشی مورد توجه جدی قرار نگرفته است، بنابراین پژوهش حاضر ضمن استفاده از پژوهش‌های انجام شده و احترام به آنها، تلاش دارد تا با استناد به منابع و اسناد موجود، موضوع مذکور را بررسی و روایتی از آن ارائه کند.

۳. هخامنشی‌گرایی محمدرضاشاه پهلوی

بررسی گفتار، پندار و کردار باستانگرایی محمدرضاشاه پهلوی نشان می‌دهد که وی به دلایل مختلفی در میان حکومت‌های باستانی ایران، توجه و علاقه خاصی به دوره هخامنشی داشت. مهم‌ترین دلایل و چرایی این ارجحیت و برجسته بودن تمدن هخامنشی نسبت به سایر سلسله‌های باستانی ایران در نگاه محمدرضاشاه را، باید در پایه‌گذاری نخستین حکومت بزرگ جهانی، معرفی ایرانیان به عنوان تاثیرگذارترین مردم شناخته شده در جهان باستان و همچنین به یادگار گذاشتن میراث و دستاوردهای بزرگ و خوشنام تمدنی و فرهنگی مورد ستایش جهانیان در زمینه‌های مختلف کشورداری، شیوه‌های عمرانی، اقتصادی و تجاری، ابداع هنرهای جهانی، ساخت بناهای باشکوه و از همه مهم‌تر رواداری فرهنگی و دینی شاهان هخامنشی دانست. او در طول حکومت خود به ویژه دو دهه پایانی حکومتش با پیوند زدن خود به کوروش بزرگ و معرفی سلطنت پهلوی به عنوان وارث و نماینده شاهنشاهی هخامنشی در راستای احیا و پاسداشت ارزشها و میراث افتخارآمیز کوروش بزرگ، برنامه‌های مختلفی را در عرصه داخلی و خارجی طراحی و عملیاتی کرده بود. اورینا فالاجی (oriah fallaci) در مورد رویاهای محمدرضاشاه برای احیا تمدن

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان ... (حمزه حسینی و محمدرضا علم) ۴۹

هخامنشی می‌نویسد «شاه معتقد است روح داریوش بزرگ در او حلول کرده و خداوند او را به این دنیا فرستاده است تا شاهنشاهی از دست رفته کوروش را از نو زنده کند» (فلاچی، ۱۳۸۹: ۱۸۵).

بزرگترین و شاخص‌ترین اقدامی وی در زمینه هخامنشی‌گرایی، برگزاری جشنهای باشکوه دو هزار پانصد ساله در سال ۱۳۵۰ ش. در پاسارگاد و تخت جمشید پایتخت‌های کوروش و داریوش هخامنشی بوده است. این جشنها با دعوت از سران کشورهای جهان شامل «بیست پادشاه و امیر عرب، بیست و یک شاهزاده، شانزده رئیس جمهور، سه نخست وزیر، چهار معاون رئیس جمهور و دو وزیر خارجه از ۶۹ کشور از ۲۰ تا ۲۶ مهرماه سال ۱۳۵۰ ش. برگزار شد» (سالنامه دنیا، مهمانان جشن دوهزارپانصد ساله، ۱۳۵۰، سال پنجم، شماره ۲۸).

حکومت محمدرضاشاه در خلال این جشنها، اقدامات مختلف فرهنگی و هنری زیادی را برای احیا، اشاعه و تبلیغ تاریخ، تمدن و فرهنگ هخامنشی انجام داد. بازسازی و طراحی آثار، صحنه‌ها و رویدادهای خاص مربوط به تاریخ و تمدن هخامنشی و به نمایش گذاشتن آنها در مجامع داخلی و بین‌المللی از جمله این اقدامات بود، به طوری که

شش تابلو رنگی از آثار باستانی هخامنشی شامل نقش بالدار کوروش در پاسارگاد، سربازان هخامنشی در محاصره سارد، دو تابلو از عرابه‌های هخامنشی به صورت برج سه طبقه زمان کوروش که به وسیله گاو میش کشیده می‌شد، یک تابلو از دو سرباز هخامنشی در جلو کاخ تخت جمشید طراحی و تهیه شد (اسناد ساواک و دربار، شماره ۳۴۰۰، ۲۴/۴/۱۳۴۲).

نام گذاری هخامنشی و در راس آنها نام کوروش بر روی اشخاص، مکانها، رویدادها و سالها، دیگر فعالیت حکومت محمدرضاشاه در راستای اهمیت دادن به هخامنشیان بوده است. در سندی در مورد تعداد نامگذاری میادین، خیابانها و مدارس و... به نام کوروش بزرگ می‌خوانیم «تاکنون ۳۲ خیابان- میدان- دبستان- دبیرستان در نقاط مختلف کشور بنام کوروش کبیر نام گذاری شده و مدارس بزرگ و جدیدی که در سال جشن شاهنشاهی تاسیس و افتتاح می‌شود بنام کوروش کبیر نامیده خواهد شد» (بزم اهریمن، ۱۳۷۷: ج ۱/ بخش ضمائم ۵۳). در راستای برجسته کردن تمدن هخامنشیان دولت پهلوی در سال ۱۳۴۸ ش. تصمیم گرفت سال ۱۳۵۰ ش. را سال کوروش بزرگ بنامد. محمدرضاشاه در پیام نوروزی خود در مورد این نام‌گذاری گفته است «سالی که اینکه آغاز می‌شود سال برگزاری

جشن ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی است و از این جهت به نشان ادای احترام ملی، به بنیان‌گذار این شاهنشاهی این سال را سال کوروش بزرگ اعلام می‌کنم» (روزنامه تاریخ شاهنشاهی ایران، شماره ۲۴۰: ۹۵۷).

مانور بر روی منشور کوروش و در کانون توجهات جهانی قرار دادن آن، به عنوان اولین بیانیه حقوق بشر و سندیت آزادی خواهی و مداراگرایی فرهنگ و تمدن ایران دیگر اقدام هخامنشی‌گرایی محمدرضاشاه پهلوی بوده است. از این رو با پیگیری‌ها و تلاش‌های دولت پهلوی دوم یک نمونه از «منشور کوروش بزرگ» به عنوان اولین بیانیه حقوق بشر برای نصب در سازمان ملل به آن سازمان اعطا شد» (اسناد ساواک و دربار، شماره سند ۳۱۴، ۱۳/۲/۱۳۴۳). علاوه بر آن یک لوح از این منشور را «در مرکز اروپایی سازمان ملل متحد در ژنو با مراسم خاصی نصب کردند» (الموتی، ۱۳۷۰: ۱۳۱). همچنین «لوح کوروش را به همه زبانهای رسمی کشورهای عضو سازمان ملل متحد در سال ۱۹۷۱ م. ترجمه کردند» (sureh pahal, 1999: 37).

این اقدامات که نشان دهنده علاقه و دلبستگی شدید محمدرضاشاه به تمدن هخامنشیان است، تنها بخشی از عملکرد و برنامه‌های محمدرضاشاه برای احیا و تبلیغ تمدن هخامنشیان بوده است. یک روی دیگر هخامنشی‌گرایی وی که بسیار قابل تامل و دارای اهمیت می‌باشد و کمتر مورد توجه و پژوهش قرار گرفت، مواضع گفتاری برجسته، مداوم و با نیت و انگیزه خاص او نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشیان است. بررسی مواضع گفتاری وی در موقعیت‌های مختلف داخلی و خارجی در قالب سخنرانیها، بیانات، پیام‌ها، مصاحبه‌ها و... نشان می‌دهد که علم کردن اندیشه‌های رواداری هخامنشی یکی از موضوعات و مسائل کلیدی بوده که از ضریب بالای بازنمایی، تکرار و تاکید در گفتار وی برخوردار بوده است. در زیر برای روشن شدن بهتر و فهم عمیق‌تر موضوع اندیشه‌های رواداری هخامنشی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴. اندیشه‌های رواداری در حکومت هخامنشی

اکتشافات باستان شناسان و مطالعات مورخان و پژوهشگران در قرون معاصر بر روی تاریخ و تمدن هخامنشیان نشان داد که آنها در خلق کردن و بسط دادن اندیشه‌های حقوق بشری و انسانی سهم مهمی را در جهان باستان به خود اختصاص داده‌اند. این موضوع باعث شد تا برخی از پژوهشگران امروزه آنها را پایه‌گذار اندیشه‌های حقوق بشری و انسانی در جهان

باستان بدانند؛ چرا که بر طبق منابع دست اول و نتایج تحقیقات علمی جدید، هخامنشیان در طول دو قرون و اندی حکومت بر بخشهای بزرگی از جهان آن روز، هیچ گونه جنگ مذهبی و فرهنگی با ملل تابع نداشته‌اند و با عموم «رعایای کشور پهناور خود با محبت و انسانیت رفتار می‌کردند» (احتشام، ۲۵۳۵: ۲۱۷).

کوروش بزرگ بنیان‌گذار سلسله هخامنشی آغازگر این اندیشه بود. بررسی گفتار، پندار و کردار وی نشان می‌دهد که رعایت حقوق انسانی و بشری از اصیل‌ترین اصول اعتقادی وی بوده است. ایشان به هنگام فتح بابل براساس اندیشه و اعتقادات رواداری دینی و فرهنگی خود نهایت رحم و بخشش انسانی را در حق شکست خوردگان روا داشته بود. در استوانه‌ی که وی در جریان فتح بابل دستور نگارش آن را داده بود و امروز تحت عنوان بیانیه یا منشور کوروش از سویی برخی پژوهشگران و صاحب نظران به عنوان اولین منشور حقوق بشر در جهان شناخته می‌شود در مورد اندیشه‌های رواداری وی آمده است

ارتش بزرگ من به صلح و آرامی وارد بابل شد. نگذاشتم رنج و آزاری به مردم این شهر و این سرزمین وارد آید. من برای صلح کوشیدم. من برده‌داری را برانداختم، به بدبختی آنان (منظور اهالی بابل) پایان بخشیدم، فرمان دادم که همه مردم در پرستش خدای خود آزاد باشند و آنان را نیازارند. فرمان دادم که هیچکس اهالی شهر را از هستی ساقط نکند... فرمان دادم تمام نیایشگاه‌های که بسته شده بودند را بگشایند و همه خدایان این نیایشگاهها را به جاهای خود بازگردانم... پیکره خدایان سومر و اکد را که نبودند بدون واهمه از خدای بزرگ به بابل آورده بود به نیایشگاه‌های خودشان بازگرداندم (منشور کوروش بزرگ، بندهای ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۳۲، ۳۳ و ۳۴).

اسناد معتبر دوران هخامنشی از جمله الواح بارور تخت جمشید نیز اعتقاد هخامنشیان به اندیشه‌های رواداری به ویژه در زمینه فرهنگی و دینی را تایید می‌کند. به طوری که بر طبق این اسناد «حتی در قلب سرزمین شاهنشاهی هخامنشی یعنی پارس، مکان‌های مقدس ایلامی وجود داشت و خدایان ایلامی همانند خدایان ایرانی سهمیه‌های معمول را دریافت می‌کردند و خدایانی همچون هومبان، شیموت و خدای سامی، آدد با اهوره‌مزدا رقابت می‌کردند» (کُنج، ۱۳۷۷، ۳۲۵؛ دوشین گیمن، ۱۳۹۳: ۱۷۴_۱۷۳).

این اندیشه‌های رواداری که در واقع بخش مهمی از بن‌مایه و اصول تفکر و ایدئولوژی دولت هخامنشی بوده است به وضوح در «کتیبه‌ها، لوحها و همچنین شمایل‌نگاری در نقوش تخت جمشید و مقبره‌های شاهی این سلسله هویدا است» (wieschofer, 2006:50). به

عنوان مثال داریوش در کتیبه بیستون علت حمایت اهورامزدا از خاندان هخامنشی را پاسداشت اندیشه‌های رواداری از سوی هخامنشیان می‌داند و می‌گوید «از آن جهت اهورامزدا مرا یاری کرد و خدایان دیگری که هستند، که بی وفا نبودم، دراز دست (ستمگر) نبودم، نه من، نه دودمانم. موافق حق رفتار کردیم؛ نه به ضعیف، نه به توانا زور نورزیدم» (db، ستون ۴، بند ۱۳). وی در مورد تلاش خود برای ترویج اندیشه‌های رواداری بعد از سرکوب مغ شورش می‌گوید «معابدی را که گئوماته مغ خراب کرده بود، از نو می‌سازد و مردم را در جاهایشان استوار می‌سازد» (db، ستون ۱، بند ۱۴). او همچنین در مورد اندیشه‌های رواداری گفته است «نه آن مرا میل است که شخصی توانائی، از طرف ضعیف به او بدی کرده شود» (بند ۲، کتیبه سمت چپ درب ورودی آرامگاه داریوش در نقش رستم، در کتیبه‌های شاهنشاهان هخامنشی، کشمیری).

وجود اندیشه‌های رواداری در حکومت هخامنشی را علاوه بر کتیبه‌های شاهان این سلسله، مورخان عهد باستان و فیلسوفان و پژوهشگران جدید نیز تایید کردند. برای مثال گزنفون مورخ یونانی معاصر هخامنشیان در مورد اندیشه‌ی رواداری هخامنشیان با عنوان خیر عامه گزارش داده که «کوروش بر طبق سنن، قوانین و آداب و رسوم ایرانی رشد و پرورش یافت. این آداب و رسوم در عصری که غالب سرزمینها به خیر عامه توجهی نداشتند، بیشتر معطوف به خیر عامه و مصالح مملکتی بود» (گزنفون، ۱۳۸۶: ۶).

هگل فیلسوف نامدار در مورد اندیشه‌های رواداری هخامنشیان معتقد است «ایرانیان نخستین قومی هستند که پا به تاریخ جهانی گذاشته و یک حکومت جهانی ایجاد کرده‌اند و شیوه حکومت مبتنی بر تساهل و مدارا با اقوام و مذاهب گوناگون را از خود به یادگار گذاشتند» (هگل، ۱۳۳۶: ۳۰۱). بریان معتقد است دستگاه اداری و سیاسی پارسیان در زمان هخامنشی

در مسائل فرهنگی و مذهبی معمولاً مداراگر بود و خود را با هر مذهبی تطبیق می‌داد و به آداب، عادات، اعمال و مناسک هر مذهب و فرهنگ علاقه نشان می‌داد و در هیچ جا نمی‌کوشید تا مذهب و آیین خود را به زور و با صدور فرمان تحمیل کند (بریان، ۱۳۸۸: ۴۱).

واکاوی دقیق تفکر مداراجویانه هخامنشیان نشان می‌دهد که اصل اساسی این اندیشه «احترام به فرهنگ، مذهب و هویت زبانی اقوام و ملل تابعه بوده است» (Brosius, 2010: 33).

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان ... (حمزه حسینی و محمدرضا علم) ۵۳

بنابراین می‌توان گفت پایبندی هخامنشیان به اندیشه‌های رواداری و رعایت آن در جهان باستان یکی از مهم‌ترین دلایل مشروعیت و مقبولیت آنها در میان ملت‌ها بوده است و آنها با اتکا به همین اندیشه‌های رواداری بوده که توانستند نخستین حکومت جهانی را از ترکیب ملت‌ها، اقوام و فرقه‌ها با مذاهب و فرهنگ‌های مختلف در جهان بنیاد و مدیریت کنند. در زیر مهم‌ترین جلوه‌ها و نمودهای این اندیشه‌ها، در گفتار محمدرضا شاه مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

۵. جلوه‌ها و نمودهای گفتاری محمدرضا شاه نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشان

بررسی مواضع گفتاری محمدرضا شاه نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشان نشان می‌دهد که این موضوع در سه مسئله معرفی و شناساندن فرهنگ و تمدن ایران به عنوان تمدن پایه‌گذار اندیشه‌های رواداری در جهان، خوانش مداراجویانه و انسان دوستانه از نظام و تفکر سلطنت شاهنشاهی ایران و پیوند زدن اقدامات و سیاست‌های حکومت پهلوی به اندیشه‌های مداراجویانه هخامنشی متجلی گردیده بود.

۱.۵ معرفی فرهنگ و تمدن ایران به عنوان تمدن پایه‌گذار اندیشه‌های رواداری در جهان

یکی از نمودها و جلوه‌های مهم اندیشه‌های رواداری هخامنشی در گفتار محمدرضا شاه پهلوی، تلاش و کوشش برای معرفی و شناساندن تمدن ایرانی به عنوان تمدنی با مبانی سرشار از انسانیت و رواداری بوده است. وی با برکشیدن اندیشه‌های رواداری هخامنشیان تمدن باستانی ایرانی را مادر تمدن‌ها جهان خوانده و اندیشه‌های انسانی بنیاد گذاشته توسط کوروش بزرگ را الگوی برای جهانیان معرفی کرده است.

سرزمین باستانی ایران که مادر تمدن هاست، توانست اولین امپراطوری را در ۲۵۰۰ سال پیش توسط کوروش بزرگ به وجود آورد... کوروش بزرگ توانست امپراطوری خود را فقط طی یک نسل به چنان قدرت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مبدل سازد که الگوی زندگی و ارزش‌های انسانی، اخلاقی و اجتماعی برای دنیا شود (هویدا، فریدون، ص ۱۲۰).

محمدرضا شاه پهلوی مکرر در موقعیت‌های مهم داخلی و خارجی، ایرانیان و تمدن ایرانی را در زمان هخامنشی، نخستین پدیدآورندگان اندیشه‌های رواداری اصیل بشری و انسانی در جهان معرفی کرده بود. او با استناد به شواهد تاریخی موجود از دوره هخامنشی از جمله منشور کوروش، کتیبه‌ها و دیگر اسناد و منابع دست اول آن دوره، استدلال می‌کرد که وجود اندیشه‌های رواداری و مداراجویانه انسانی سبب گردیده بود تا فرهنگ و تمدن ایران از تبعیض و اختلافات نژادی، قومی و مذهبی میرا باشد و در طول تاریخ مامن و پناهگاه تمامی انسانهای فراری از تبعیض، بی‌عدالتی و ظلم در سراسر جهان گردد، وی در این مورد گفته بود

ما همواره در طول تاریخ با پیروان ادیان و مذاهب مختلف با مساوات و عدالت کامل رفتار کرده‌ایم و این سرزمین پیوسته مامن و پناهگاه آنان بوده است. همچنانکه در ایران باستان، ایرانیان همیشه با خدمتگزاران خود تقریباً مانند اعضاء خانواده خویش رفتار می‌کردند، بدین ترتیب در ایران اختلافات طبقاتی، نژادی و مذهبی وجود نداشت (مصاحبه اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، با نماینده رادیو بی بی سی، ۱۶ آذر ماه ۱۳۵۳).

ایشان در پیامی به مناسبت سالروز اعلامیه حقوق بشر سازمان ملل، با اشاره به منشور کوروش بزرگ به عنوان اولین بیانیه حقوق بشر و نماد فرهنگ مداراجویانه ایرانیان، فرهنگ و تمدن ایران را مفتخر به خلق اولین حقوق انسانی، تلاش برای برقراری صلح در جهان و ابداع کننده شیوه جدید کشورداری ذکر کرده و گفته بود

کشور ما که خود در صدور این اعلامیه از طرف سازمان ملل متحد سهمیم بود، در پیشگاه تاریخ مفتخر است که قرن‌ها پیش از آنکه چنین اعلامیه‌ای به صورت کنونی آن انتشار یابد، عملاً در اجرای روح و مفاد آن اقدام کرده بود. ایرانیان برای نخستین بار در تاریخ جهان، اصل احترام به حقوق انسانی و آزادی معتقدات را به جای اصل قدرت و زور اساس حکومت قرار دادند و از این راه تحولی عمیق در اصل حکومت‌داری پدید آوردند... فرهنگ ایران همواره دیدی جهانی و بشری داشته‌است (پیام اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، در هفدهمین سالگرد صدور اعلامیه حقوق بشر، ۱۹ آذر ماه ۱۳۴۴).

محمدرضا شاه با تحسین اندیشه‌های رواداری هخامنشی در مجامع بین‌المللی، ایده تشکیل سازمان ملل را برای اولین بار در تاریخ جهان به تمدن هخامنشی نسبت داده و گفته

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان ... (حمزه حسینی و محمدرضا علم) ۵۵

بود «کیفیت نخستین امپراطوری ما تقریباً مانند سازمان ملل متحد بود که امروزه پس از ۲۵۰۰ سال مجدداً در جهان به وجود آمده است» (پهلوی، بی تا: ۲۱).

ایشان تاریخ، فرهنگ و تمدن ملت ایران را در طول تاریخ کهن این سرزمین، فرهنگی با دید و نگاهی جهانی تعریف کرده که در همه شاخه‌های مختلف خود به دنبال تحقق آرمانها و ارزش‌های زیبای صلح، دوستی، تفاهم و همکاری در مقیاس جهانی بوده است

ملت ایران در طول تمدن و فرهنگ چند هزار ساله خویش همواره صلح و تفاهم را اساس فلسفه، آئین، ادبیات و هنر خویش قرار داده است و در تاریخ قطور این کشور حتی یک صفحه نیست که مایه اصلی آن همین روح تفاهم جهانی و اندیشه جهانی نباشد (پیام اعلیحضرت محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، به کنفرانس جهانی صلح از راه قانون واشنگتن، ۲۲ شهریور ۱۳۴۴).

وی همچنین افتخار و آبروی فرهنگ تمدن ایران را در پیشگاه تاریخ و نگاه جهانیان، نه به واسطه فتوحات و کشورگشایی بی سابقه و پهناور آنها می‌داند؛ بلکه به دلیل اندیشه‌های انسانی، معنوی و اخلاقی بوده؛ که ایرانیان را وادار به تلاش برای تکامل و ترقی فرهنگ بشری کرده بود

ما افتخار می‌کنیم که تمدن و فرهنگ ما از آغاز تمدن و فرهنگ انسانی و دنیایی بوده است، متفکران ما، فلاسفه و عرفا و نویسندگان و شعرای ما همواره دیدی بشری داشته و از دیدگاه اخلاق و معنویت به جهان و جهانیان نگریسته‌اند، ... ما افتخار اصلی خویش را آن پیروزی‌هایی می‌دانیم که در طول تاریخ در راه توسعه و تکامل تمدن و فرهنگ بشری و همچنین در راه ترویج دانش و اندیشه به دست آورده‌ایم (پیام اعلیحضرت همایون محمدرضاشاه پهلوی آریامهر، به دومین کنگره جهانی ایران‌شناسی شیراز، ۲۱ تا ۲۳ مهرماه ۱۳۵۰).

محمدرضاشاه پهلوی تمدن ایران را پرچمدار خدمت به انسان و ارزشهای بشری در جهان تاریخ و پر از تبعیض و ناروای جهان باستان خوانده و بنیاد نهادن سیره نیک کمک به عالم بشریت را، تحفه گرانبهای می‌داند که فرهنگ و تمدن ایران ۲۵ قرن پیش به همه ملل دنیا عرضه کرده بودند

ما از هزاران سال پیش پرچمدار خدمت به هم‌نوع و خدمت به عالم بشریت بودیم و این سیره نیک را به دنیای تاریخ بیست پنج قرن پیش معرفی کرده‌ایم. بنابراین خدمت

به هم‌نوع از سنن ملی ما است و ما کلیه افراد بشر را از یک خانواده دانسته و به یک چشم بدان‌ها نگاه می‌کنیم (پیام اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، به دهمین کنگره سالانه باشگاه‌های لاینز ایران در دانشگاه مشهد، ۲۴ اردیبهشت ماه ۱۳۴۹).

از این گفتارها و بیانات محمدرضاشاه مشخص می‌شود که وی از کارکرد، کارایی و پتانسیل سازنده و نتیجه بخش اندیشه‌های افتخارآمیز و محبوب رواداری هخامنشی در جهان کنونی آگاه بوده است. از این رو با علم کردن مکرر آنها در بیانات و سخنرانیهای خود قصد داشت، با به رخ کشیدن عظمت و شکوه مبانی و روح فرهنگ و تمدن ناب آریایی ایران به جهانیان، از آن برای ساختن مبانی مشروعیت حکومت خود در مجامع داخلی و خارجی استفاده کند. به عبارت دیگر محمدرضاشاه در پی آن بود تا از یک سو به جهانیان نشان دهد که آنچه بشر در قرن نوزدهم و بیستم تحت عنوان حقوق بشر بدک می‌کشد، فرهنگ و تمدن ایران باستان که سلطنت پهلوی در جهان کنونی نماینده آن است، ۲۵ قرن پیش آن را به جهان هدیه داده بود و از سویی دیگر با احیا و شناسایی ارزشها و اندیشه‌های انسان دوستانه هخامنشی به ملت ایران و جهانیان، از آنها برای تبدیل کردن ایران به کانون توجهات جهانی و ارتقای جایگاه بین‌المللی ایران و همچنین مستحکم کردن جایگاه ملی و بین‌المللی خاندان پهلوی استفاده کند. با این وجود، بررسی موشکافانه نتایج و بازخورد این اقدام هخامنشی‌گرایی محمدرضاشاه در جامعه آن روز ایران و جهان که در شکل یکسان‌انگاری شخصیت محمدرضاشاه پهلوی با کوروش بزرگ متجلی گردیده بود، نشان می‌دهد که به دلایل مختلف سیاسی، مذهبی، فرهنگی و اجتماعی آن زمان این تلاش ناکام مانده و محمدرضاشاه نتوانست در ارائه چهره کاریزماتیک و کوروش‌گونه از خود موفق شود.

۲.۵ خوانش مداراجویانه و انسان دوستانه از نظام و تفکر سلطنت شاهنشاهی

ایران

تلاش برای نهادینه کردن خوانش مداراجویانه و بشردوستانه از نظام و تفکر شاهنشاهی ایران دیگر نمود گفتاری محمدرضاشاه پهلوی نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشی بوده است. وی با هدف مقبول جلوه دادن نظام شاهنشاهی ایران، آن را نظامی معرفی کرده که در سراسر عمر ۲۵۰۰ ساله خود به دنبال تحقق اهداف و آرمانهای عالی انسانی و بشری بوده

است. به عبارت دیگر وی برای مشروعیت بخشی به نظام شاهنشاهی ایران، با خوانش مداراگرایانه و انسان دوستانه از پایه‌های نظام شاهنشاهی ایران، دلیل ماندگاری، استمرار و مشروعیت این نوع نظام را متکی بودن آن بر اصیل‌ترین حقوق و اصول انسانی و بشری می‌دانست. از این رو به باور محمدرضا شاه، سلطنت پهلوی به عنوان وارث و نماینده نظام شاهنشاهی ایران که هخامنشیان آن را بنیان گذاشته‌اند، وظیفه دارد این نظام کهن مبتنی بر پراج‌ترین ارزشهای انسانی، را حفظ، پاسداری و تکامل ببخشد. در این اندیشه سلطنت و شاهنشاه یک ضرورت تاریخی و عامل بقا و دوام فرهنگ و تمدن ایرانی قلمداد شده و یک اصل ابدی و دایمی است که حافظ ارکان ملیت و رکن ذاتی هویت ملی ایرانیان است.

او در راستای تحقق همین هدف مهم سنگ بنا و بن مایه‌ی اصلی نظام شاهنشاهی ایران را بر پایه حقوق بشر و احترام به قوانین بین‌المللی معرفی کرده و در این مورد گفته بود

ملت ایران از بدو بنیان‌گذاری شاهنشاهی ایران پیوسته از جدی‌ترین هواداران و پشتیبانان اصول حقوق بشری بوده است. همه می‌دانند که اصولاً شاهنشاهی ایران با منشوری درباره حقوق بشر آغاز شده... تاریخ‌نگاران یونان و روم کهن، به کرات از احترام عمیق ایرانیان به قوانین و اصول حقوق ملی و بین‌المللی یاد کرده‌اند. لذا با چنین سابقه‌ای، طبیعی است که ملت ما خود را در هر تجلی‌لی که از طرفداران و مدافعان این اصل در جامعه بشری به عمل آید، سهم بشمارد (پیام اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، به مناسبت گشایش نوزدهمین اجلاس انجمن بین‌المللی گروسیوس، ۱۵ آذر ماه ۱۳۴۸).

وی اعتقاد داشت نظام شاهنشاهی ایران یکی از بهترین نمونه‌های حکومت در جهان می‌باشد؛ چرا که اساس و مبنای آن بر پایه‌ی مدارا، احترام به دیگر ملتها و عدالت بنا شده است

اساس شاهنشاهی ایران که به دست کوروش بزرگ پی‌ریزی گردید، تنها بر پایه جهانگشایی نهاده نشده بود؛ بلکه بر عدالت بین‌المللی و مدارا نیز مستقر بود و حقوق تمام ملل تابعه محفوظ و قوانین و آداب و رسوم آنها مورد احترام بود... ما هرگز به تبعیضات نژادی و یا مذهبی یا تفاوت بین رنگ و پوست افراد اعتقاد نداشتیم و بر عکس همواره به مدارا و مماشات نسبت به نژادها و مذاهب مختلف مشهور بوده و کشور خود را ملجا ستمدیدگانی که ملیت دیگر داشته‌اند قرار داده ایم... (پهلوی، بی تا: ۳۳ و ۲۱).

محمدرضا شاه دلیل ماندگاری و تداوم شاهنشاهی ایران را به دلیل برخورداری آن از اصول اخلاقی و انسانی اصیل هخامنشی معرفی کرده و گفته بود «کورش و اخلاف او نه تنها پیام آور مفاهیم اصیل و اخلاقی بودند، بلکه به این اصول به بهترین وجهی در عمل وفاداری نشان می دادند... اهمیت شاهنشاهی ما نیز در همین است» (ایران جاوید، ۱۳۵۰: ۹-۱۶).

وی در راستای مشروعیت زایی برای نظام شاهنشاهی ایران، آغاز و بنیاد این شاهنشاهی را بر پایه آزاداندیشی و احترام به حقوق دیگر ملتها و اقوام بیان کرده و گفت

بیست و پنج قرن پیش تاریخ شاهنشاهی ما با منشور آزادی بخش کورش بزرگ آغاز شد، که شاید برای نخستین بار در تاریخ جهان به جای آنکه اصل استیلای بی قید و شرط غالب بر مغلوب را اساس حکومت قرار دهد، آزادمنشی و احترام به حقوق و معتقدات افراد را اصل حکومت اعلام کرد (سخنان اعلیحضرت محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، در گشایش نخستین کنگره جهانی ایران شناسان دانشگاه تهران، ۹ شهریور ماه ۱۳۴۵).

محمدرضا شاه پهلوی بنیان گذاشتن شاهنشاهی ایران توسط کورش را تحولی جدید در اصول حکومت داری در تاریخ بشر می پنداشت که جهان پر از تبعیض و بی رحمانه آن روز را به جهانی سرشار از احترام تبدیل کرده بود

دو هزار و پانصد سال پیش، یکی از فرزندان این سرزمین، کورش هخامنشی که به همان اندازه که متعلق به ملت ما است متعلق به تاریخ و عالم بشریت است، با ایجاد تحولی اساسی در اصول حکومت بیرحمانه جهان آن روز، شیوه حکومتی تازه ای را براساس احترام به حقوق و معتقدات افراد خلق کرد و از این طریق صفحه تازه ای را در تاریخ جهان گشود (بیانات اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر، در پذیرایی رسمی در بزرگداشت ۲۵۰۰ سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران تخت جمشید، ۲۲ مهر ماه ۱۳۵۰).

او در سخنرانی خود در تخت جمشید در حضور سران کشورهای جهان برای نشان دادن مقبولیت و مشروعیت حکومت خاندان پهلوی، پایه و اساس نظام شاهنشاهی ایران که میراث کورش بزرگ می باشد را مبتنی بر اندیشه حقوق بشر و احترام به افراد معرفی کرده و گفت

ما امشب در چند قدمی بنای با عظمت تخت جمشید به دور هم گرد آمده‌ایم... این بنا، مرکز حکومتی بود که از نظر فکری بر اساس میراث معنوی کوروش کبیر، یعنی بر پایه احترام به فرد و به حقوق بشری بنیاد نهاده شده بود، و این همان اصلی است که تمام فرهنگ ایرانی بر آن پایه‌ریزی شده است (بیانات اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر، در پذیرایی رسمی در بزرگداشت ۲۵۰۰ سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران تخت‌جمشید، ۲۲ مهر ماه ۱۳۵۰).

آنچه از این مواضع گفتاری محمدرضاشاه پهلوی می‌توان تفسیر کرد، آن است که پایه‌های نظام شاهنشاهی به عنوان هسته‌ی اصلی تفکر سیاسی ایران در آن دوران، از سویی اندیشه‌ها و مکاتب دموکراتیک مدرن سیاسی مورد خطر قرار گرفته بود، از این رو محمدرضاشاه برای دفاع و مشروعیت‌بخشی به تفکر سیاسی شاهنشاهی خود، به جای اینکه پایه‌های آن را منطبق با عقلانیت مدرن سازد، بیشتر در پی جستجوی اعتبار و مشروعیت از طریق استناد و ارجاع به اندیشه رواداری هخامنشی برآمد.

به عبارت دیگر محمدرضاشاه، کوشید تا با بی‌اهمیت جلوه دادن دموکراسی غربی، نوعی از آزادی و رواداری تاریخی موجود و نهفته در خود نظام شاهنشاهی را اشاعه دهد. بنابراین در این مسیر با رجوع به اندیشه‌های مداراجویانه هخامنشی، تفکر شاهنشاهی ایران را پیشگام آزادخواهی در جهان معرفی کرده و با ارجاعات پی درپی به موقعیت باستانی ایران در عصر هخامنشیان و اندیشه‌های رواداری آن حکومت، به ساماندهی مبانی مشروعیتی نظام پهلوی به عنوان نماینده و وارث شاهنشاهی هخامنشی پرداخته بود. به طور کلی وی قصد داشت تا نظام شاهنشاهی و نماینده کنونی آن یعنی سلطنت پهلوی را به عنوان رکن فرهنگ و تمدن ایران و میراث کوروش بزرگ هخامنشی، نهادی پی‌ریزی و بناشده بر محبوب‌ترین و اصیل‌ترین اصول و حقوق انسانی شامل مداراگرایی فرهنگی و دینی، احترام، عدالت، آزادمنشی، مظلوم دوستی و... نشان دهد و با اثبات اعتقاد و دلبستگی ملت بزرگ ایران به شاهنشاه و شاهنشاهی، معرفی تحولات و ترقیات بزرگ جامعه ایرانی به رهبری شاهنشاه، نشان دادن کوشش و فداکاری ایرانیان برای اشاعه آیین پادشاهی و نگاهداری آن به این خواسته بزرگ خود جامعه عمل بپوشاند.

سرانجام با همه این تفاسیر باید اذعان کرد که این نوع تلاش گفتاری محمدرضاشاه برای مشروعیت‌بخشی و نشان دادن کارآیی و کارکرد مثبت نظام شاهنشاهی ایران در جهان کنونی، هر چند سبب آگاهی و بیداری ایرانیان و جهانیان نسبت به میراث افتخارآمیز و

خوشنام تمدن آریایی ایران گردیده است؛ ولی در ساختن پایه و اساس مشروعیت بخش و تداوم دهنده برای نهاد سلطنت ناموفق بوده است.

۳.۵ پیوند زدن اقدامات و سیاست‌های حکومت پهلوی به اندیشه‌های مداراجویانه

هخامنشی

محمدرضاشاه پهلوی با شعار ایران به سوی تمدن بزرگ و بهره‌گیری از لوازم و جلوه‌های مدرنیته غربی، برنامه‌ها و اقدامات متجددانه زیادی را برای نوگرایی ایران انجام داد. وی در این مسیر برای مشروع و مقبول جلوه دادن برنامه‌های متجددانه خود به میراث باستانی ایران از جمله اندیشه‌های رواداری هخامنشی رجوع کرده بود. هدف و انگیزه وی از این اقدام آن بود تا با پل زدن بین کارنامه درخشان هخامنشیان و اقدامات و فعالیت‌های حکومت پهلوی این همانی برقرار کند. به عبارت دیگر، ایشان قصد داشت تا از طریق ساخت جهان نمادین پرافتخار هخامنشی، برنامه‌های توسعه‌گرایانه خود را برای تحول جامعه ایران و ساخت دولت-ملت آریایی مدرن مشروع جلوه دهد. در این معنا و تفسیر محمدرضاشاه هم پایه‌ی کوروش بزرگ و نماینده و وارث اولین امپراطوری بزرگ جهان و تفکر شاهنشاهی است و کوشش‌ها و فعالیتهای که شاهان آریایی هخامنشی برای عظمت و شکوه ایران در جهان آغاز کرده‌اند، محمدرضاشاه پهلوی باید آنها را احیا و تکامل ببخشد.

مهم‌ترین نمود این مسئله در اکثر سخنرانیها و بیانات محمدرضاشاه آشکار و روشن است. بر همین اساس وی حمایت دولت پهلوی از برنامه‌های سازمان ملل برای برداشتن تبعیض نژادی را در راستای تحقق اندیشه‌های حقوق بشری و انسانی هخامنشی تفسیر می‌کرد و در این باره گفته بود

ملت ایران به پیروی از فرهنگ و سنن اخلاقی چندهزار ساله خویش و به عنوان امضاءکننده اعلامیه حقوق بشر، تبعیض بین انسانها را به سبب اختلاف در نژاد، رنگ و پوست، محکوم می‌کند و برای برتری نژادی هیچگونه پایه علمی و اخلاقی و منطقی نمی‌شناسد و کوشش در راه الغای تبعیض نژادی را، وظیفه هر انسانی می‌داند (پیام اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، به مناسبت روز بین‌المللی از میان برداشتن تبعیض نژادی، ۱ فروردین ماه ۱۳۴۸).

ایشان به صراحت، سیاست و خط مشی اقدامات حکومتش را به خصوص در عرصه جهانی همان سیاست رواداری هخامنشیان اعلام کرده بود و گفت

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان ... (حمزه حسینی و محمدرضا علم) ۶۱

برای ملت ما و برای فرهنگ و تمدن ایرانی مایه افتخار است که در طول تاریخ خود به این رسالت معنوی وفادار مانده و حتی در سخت‌ترین ادوار آن را از یاد نبرده است، کما اینکه امروز نیز اعتقاد راسخ به همین اصول، سیاست ما در صحنه جهانی است (بیانات اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، در پاسخ سخنان مقدم‌السفرا سفیر انگلستان در آیین سلام نوروزی، ۱ فروردین ماه ۱۳۵۰).

محمدرضاشاه برای اینکه خود را باورمند به اندیشه‌های مداراجویانه هخامنشی و رهرو و ادامه دهنده آنها معرفی کند به سازمان ملل پیشنهاد تشکیل لژیون خدمتگزاران بشر را داده بود و در این باره بیان کرد

با پیروی از این احساس پاک و سنت ملی بود که ما در سه سال قبل هنگام بازدید از امریکا پیشنهاد تشکیل لژیون خدمتگزاران بشر را کردیم که مورد استقبال فراوان مقامات سازمان ملل متحد و بشر دوستان جهان قرار گرفت (پیام اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، به دهمین کنگره سالانه باشگاه‌های لاینز ایران در دانشگاه مشهد، ۲۴ اردیبهشت ماه ۱۳۴۹).

وی در پیوند زدن خود و اقداماتش به حکومت هخامنشی، بزرگترین اصلاحات و دگرگونی‌های دوران حکومتش یعنی انقلاب سفید را دنباله اندیشه‌ها، آرمانها و برنامه‌های کوروش بیان کرد و در این مورد گفت

انقلاب سفید ما هم ریشه در همین انقلابی دارد که ۲۵۰۰ سال پیش توسط کوروش به وجود آمد ... انقلاب سفید ما نه تنها از دوران کوروش مایه گرفته، بلکه دقیقاً ما را به جهتی میکشاند که بتوانیم در راستای برنامه‌های کوروش کبیر حرکت کنیم (پهلوی، ۱۳۹۶: ۲۷).

ایشان شرکت و فعالیت حکومتش در تلاش جهانی برای ریشه کن کردن بیسوادی را نیز به پیروی از سنت بشردوستانه‌ی پی‌ریزی شده توسط دولت هخامنشی بیان کرد و گفت

در تمام این دوران ۲۵۰۰ ساله، تاریخ جهان شاهد تلاش‌ها و افکار بزرگ بشردوستی و نوع‌پروری مردم این مرز و بوم بوده است و صفحات تاریخ ایران منعکس‌کننده آمال و آرزوها و کوشش‌های مربوط به توسعه دانش بشری و بالا بردن حیثیت انسانی و شرافت اجتماعی بشر است. اکنون نیز همین سنت کهن باعث شده است که کشور ما در امر پیکار جهانی با بی‌سوادی نقش درجه اولی را به عهده داشته باشد. (پیام

اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، به مناسبت سالروز پیکار جهانی با بیسوادی، ۱۷ شهریور ماه (۱۳۵۰).

او طراحی و عملی کردن برنامه انقلاب اجتماعی حکومتش برای پیشرفت و ترقی ایران را، نمونه و الگوی برگرفته از اقدامات رواداری هخامنشی برای از بین بردن بی عدالت، تبعیض و فقر در جامعه ایران ذکر کرده بود

بیست و پنج قرن پیش تاریخ شاهنشاهی ما با منشور آزادیبخش کوروش بزرگ آغاز شد... آخرین صفحه این شاهنشاهی، منشور دیگری به نام انقلاب اجتماعی ایران است که به موجب آن طومار بی عدالتی‌های اجتماعی و تبعیضات طبقاتی و فقر و جهل برای همیشه در جامعه ما درهم نوردیده شده است (سخنان اعلیحضرت محمدرضا شاه پهلوی آریامهر، در گشایش نخستین کنگره جهانی ایران‌شناسان دانشگاه تهران، ۹ شهریور ماه (۱۳۴۵)).

محمدرضاشاه با تاکید مداوم بر کارآمدی اندیشه‌های رواداری هخامنشی در جهان کنونی، موفقیت‌های و پیشرفت‌های نوین حکومت پهلوی و ملت ایران را در عرصه‌های مختلف داخلی و جهانی به دلیل پیروی و الگو گرفتن از اندیشه‌های حقوق بشری و انسان دوستانه نهفته در تاریخ ایران بیان کرده و گفت

انسانیت خصیصه ذاتی ملت ایران است، ملتی که سه‌هزار سال تاریخ دارد و با نبوغ خود می‌تواند به موفقیت‌های بزرگی نائل شود؛ کما اینکه ما بدون اینکه از کسی تقلید بکنیم، سپاهیان انقلاب را به وجود آوردیم. سپاهیان انقلاب متعلق به ایران است و ثمره فکر ایرانی است. لژیون خدمتگزاران بشر نیز ثمره فکر ایرانی است، همچنین خیلی از مواد منشور ما صددرصد نتیجه فکر ایرانی است (بیانات اعلیحضرت همایون محمدرضاشاه پهلوی آریامهر، هنگام بازدید از نخستین اردوی لژیون خدمتگزاران بشر در دهستان جم، ۱۶ آذرماه (۱۳۴۹)).

بدین ترتیب بررسی و واکاوی گفتار محمدرضاشاه نشان می‌دهد که وی نوگرایی و مدرن کردن جامعه ایران را بر پایه ترکیب و تلفیق هویت باستانی ایران با مدرنیته غربی می‌خواست و در این زمینه گفته است

وظیفه‌ای که ما در نظر داریم این است که بر میراث فرهنگی چندساله خود و اصلاحات اجتماعی و اقتصادی که لازمه ترقی و رفاه ملت است بیفزاییم. ما در طی قرون متمادی به رسالت همیشگی خود وفادار مانده و این هدف را تعقیب کرده‌ایم که

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان ... (حمزه حسینی و محمدرضا علم) ۶۳

از آمیختن ترقیات مادی عصر خود با میراث معنوی گذشته خویش ترکیب معتبر و با ارزشی پدید آوریم (سخنرانی شاه ۳۰ / ۷ / ۱۳۴۹).

به طور کلی باید گفت در تصویرسازی محمدرضاشاه از اندیشه‌های رواداری هخامنشی، گذشته ایران سرشار و مالا مال از خوبی و فضیلت‌ها است و میان مبانی و تفکر بنیادین برنامه‌های محمدرضاشاه و اندیشه‌های رواداری هخامنشی این‌همانی برقرار است و سلطنت پهلوی به عنوان پرچمدار احیا و رنسانس تمدن باستانی ایران در پی آن است با اقدامات و فعالیت خود اندیشه‌های رواداری هخامنشی را دوباره در جهان احیا کند و در جهت پیشرفت جامعه ایران و ساخت جامعه جهانی بر پایه اصول انسانیت و آزادی از آنها استفاده کند. به عبارت دیگر باید گفت که محمدرضاشاه پهلوی با رویکرد باستان‌گرایی خود تلاش داشت تا با ارجاع به داشته‌ها و اندیشه‌های افتخارآمیز عصر هخامنشی برای اقدامات و برنامه‌های خود در قالب بوروکراسی جدید پایه‌های مشروعیت بخش تعریف کند و از این طریق از خود وجهه فرهمند ارائه دهد. بررسی پیامدها و نتایج این نمود گفتاری محمدرضاشاه در پیوند زدن اقدامات خود با اندیشه‌های رواداری هخامنشی نیز نشان می‌دهد که وی در این مسیر به دلایلی همچون شرایط مذهبی و فرهنگی جامعه ایران و نبود زیر ساخت‌های لازم اجتماعی و فرهنگی موفقیت چندانی به دست نیاورده بود.

۶. نتیجه‌گیری

یکی از نمودهای مهم گفتمان هخامنشی‌گرایی محمدرضاشاه پهلوی، مانور و تاکید بر اندیشه‌های رواداری هخامنشیان و یدک‌کشیدن آنها در مجامع داخلی و خارجی بوده است. از نگاه محمدرضاشاه پدیدآمدن اندیشه‌های حقوق بشری و انسان دوستانه برای اولین بار توسط هخامنشیان به عنوان حکومت آغازگر و بنیانگذار شاهنشاهی ایران، یک دستاورد و میراث خوشنام برای فرهنگ و تمدن ایران بوده که ظرفیت و پتانسیل مهم و تاثیرگذاری را برای حکومت پهلوی به عنوان نماینده سلطنت شاهنشاهی ایران فراهم کرد تا بتواند با تبلیغ آنها، اهداف و منافع خود را در مناسبات و تحولات داخلی و جهانی تحقق ببخشد. او با آگاهی از محبوبیت و کارکرد سازنده اندیشه‌های مداراجویانه هخامنشیان در قالب حقوق بشر در میان جریانات فکری و سیاسی جامعه جهانی، با پیوند زدن خود به کوروش هخامنشی، شاهنشاهی پهلوی را به عنوان وارث شاهنشاهی هخامنشیان و ادامه دهنده اندیشه و تفکر مداراجویانه انسانی آنها معرفی کرد. بررسی کارنامه ۳۷ ساله محمدرضاشاه

نشان می‌دهد که مهم‌ترین نمودهای گفتاری وی نسبت به اندیشه‌های رواداری هخامنشی در سه موضوع شامل؛ معرفی فرهنگ و تمدن ایران به عنوان فرهنگ و تمدن پایه‌گذار اندیشه‌های انسانی و بشردوستانه؛ خوانش مداراجویانه و انسان‌دوستانه از نظام و تفکر شاهنشاهی ایران؛ پیوند زدن اقدامات و فعالیت‌های خود به اندیشه‌های رواداری هخامنشی جلوه‌گر شده بود. او در این راستا فرهنگ و تمدن ایران را دارای مبانی، روح و خصیصه انسانی و بشری معرفی کرده و با بازنمایی بالای این موضوع در گفتارش تلاش کرد، عظمت و شکوه میراث و ارزشهای فرهنگی-تمدنی ایران را به رخ جهانیان بکشد و از آنها برای تحقق اهداف خود استفاده کند. نمود دیگر این موضوع آن بود که محمدرضاشاه تلاش کرد تا تفکر و نظام شاهنشاهی ایران که در قرن بیستم از سوی اندیشه‌های دموکراتیک و آزادی خواهانه غربی مورد خطر قرار گرفته بود را نظامی مبنی بر اندیشه‌های رواداری و حقوق بشری معرفی و از این طریق به بقا و تداوم آن کمک و برای آن گونه‌ی جدیدی از مشروعیت مبتنی بر فرهنگ و تمدن هخامنشیان بازسازی، تعریف و ارائه کند. همچنین وی تلاش کرد تا میان مبانی و تفکر بنیادین برنامه‌های و اقدامات متجددانه خود و اندیشه‌های رواداری هخامنشی این‌همانی برقرار کرده و اقدامات حکومت خود را ادامه دهنده رسالت جهانی و مداراجویانه هخامنشیان معرفی کند. به طور کلی با توجه به کارکرد و کارآمدی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان در جهان کنونی محمدرضاشاه پهلوی قصد داشت با احیا و شناسایی ارزشها و اندیشه‌های انسان‌دوستانه هخامنشی به ملت ایران و جهانیان، از آنها برای مشروعیت زایی، تبدیل کردن ایران به کانون توجهات جهانی، ارتقای جایگاه بین‌المللی ایران و همچنین مستحکم کردن جایگاه ملی و بین‌المللی خاندان پهلوی استفاده کند. با این وجود، بررسی موشکافانه نتایج و بازخورد این نمودهای گفتاری محمدرضاشاه در جامعه آن روز ایران و جهان که در شکل یکسان‌انگاری شخصیت محمدرضاشاه پهلوی با کوروش بزرگ متجلی گردیده بود، نشان می‌دهد که به دلایل مختلف سیاسی، مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و به ویژه شرایط جهانی آن زمان این تلاش ناکام مانده و محمدرضاشاه نتوانست در این‌همانی برقرار کردن با اندیشه‌های رواداری هخامنشی و ارائه چهره کوروش گونه از خود موفق شود.

کتاب‌نامه

احتشام، مرتضی (۲۵۳۵)، ایران در زمان هخامنشیان، تهران: شرکت سهامی کتابهای جیبی.

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان ... (حمزه حسینی و محمدرضا علم) ۶۵

ایران جاوید (۱۳۵۰)، قسمت هایی از نوشته ها و بیانات اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر، تهران: کتابخانه پهلوی.

اسناد ساواک و دربار، شماره ۳۴۰۰، ۲۴/۴/۱۳۴۲.

اسناد ساواک و دربار، شماره سند ۳۱۴، ۱۳/۲/۱۳۴۳.

الموتی، مصطفی، ایران در عصر پهلوی، لندن: چاپ پکا، ۱۳۷۰.

ارفعی، عبدالمجید (۱۳۹۰)، فرمان کوروش بزرگ، تهران: انتشارات دایره المعارف بزرگ اسلامی.

بزم اهریمن؛ جشنهای دو هزار و پانصدساله شاهنشاهی به روایت اسناد و دربار، ۱۳۷۷، ج ۱ بخش ضمائ: ۵۳

بریان، پی‌یر (۱۳۸۸)، قوم، طبقه حاکم و جمعیت های تابع در شاهنشاهی هخامنشی، به نقل از هلن سانیسی وردنبوخ در تاریخ هخامنشیان، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: انتشارات توس.

بیانات محمدرضاشاه پهلوی در پذیرایی رسمی در بزرگداشت ۲۵۰۰ سال بنیانگذاری شاهنشاهی ایران تخت‌جمشید، ۲۲ مهر ماه ۱۳۵۰.

بیانات محمدرضا شاه پهلوی آریامهر در پاسخ سخنان مقدم‌السفرا سفیر انگلستان در آیین سلام نوروزی، ۱ فروردین ماه ۱۳۵۰.

بیانات محمدرضاشاه پهلوی، هنگام افتتاح هفتمین دوره تقنینیه مجلس سنا و بیست و چهارمین دوره مجلس شورای ملی، ۱۷ شهریورماه ۱۳۵۴.

بیانات اعلیحضرت همایون محمدرضاشاه پهلوی آریامهر هنگام بازدید از نخستین اردوی لژیون خدمتگزاران بشر در دهستان جم، ۱۶ آذرماه ۱۳۴۹.

پیام محمدرضا شاه پهلوی آریامهر به دهمین کنگره سالانه باشگاه‌های لاینز ایران در دانشگاه مشهد، ۲۴ اردیبهشت ماه ۱۳۴۹.

پیام محمدرضا شاه پهلوی آریامهر در آغاز شصت و هفتمین سال مشروطیت ایران به ملت بزرگ ایران، ۱۴ مرداد ماه ۱۳۵۱.

پیام محمدرضا شاه پهلوی آریامهر به دومین کنگره جهانی ایران‌شناسی شیراز، ۲۱ تا ۲۳ مهر ماه ۱۳۵۰.

پیام محمدرضا شاه پهلوی آریامهر به مناسبت سالروز پیکار جهانی با بیسوادی، ۱۷ شهریور ماه ۱۳۵۰.

پیام محمدرضاشاه پهلوی آریامهر در هفدهمین سالگرد صدور اعلامیه حقوق بشر، ۱۹ آذرماه ۱۳۴۴.

پیام محمدرضا شاه پهلوی آریامهر به کنفرانس جهانی صلح از راه قانون و آشننگتن، ۲۲ شهریورماه ۱۳۴۴.

پیام محمدرضا شاه پهلوی آریامهر به مناسبت روز بین‌المللی از میان برداشتن تبعیض نژادی، ۱ فروردین ماه ۱۳۴۸.

پیام محمدرضا شاه پهلوی آریامهر به مناسبت گشایش نوزدهمین اجلاسیه انجمن بین‌المللی گروسیوس، ۱۵ آذر ماه ۱۳۴۸.

۶۶ جستارهای تاریخی، سال ۱۷، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۵

پهلوی، محمدرضا شاه (۱۳۴۶)، انقلاب سفید، بی نا: بی جا
پهلوی، محمدرضا شاه (بی تا)، ماموریتی برای وطنم، تهران: چاپخانه ارتش.
پهلوی، محمدرضا (۱۳۹۶)، پاسخ به تاریخ، مترجم حسین ابوترابیان، تهران: انتشارات زریاب.
پهلوی، محمدرضا (۱۳۷۱)، به سوی تمدن بزرگ، تهران: مرکز پژوهش و نشر فرهنگ سیاسی دوران پهلوی.

دوشین گیمن، ژاک . (۱۳۹۳)، دین هخامنشیان . ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: شور آفرین.
زویس، ماروین (۱۳۷۰)، شکست شاهانه، ترجمه اسماعیل زند و بتول سعیدی، تهران: نشر نور.
سخنرانی اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی شاهنشاه آریامهر پاسارگاد جشن‌های ۲۵۰۰ سال
بنیانگذاری شاهنشاهی ایران، ۲۰ مهر ماه ۱۳۵۰
سخنان اعلیحضرت محمدرضا شاه پهلوی آریامهر در گشایش نخستین کنگره جهانی ایران‌شناسان
دانشگاه تهران، ۹ شهریور ماه ۱۳۴۵.
سخنان اعلیحضرت محمدرضا شاه پهلوی آریامهر در گشایش نخستین کنگره جهانی ایران‌شناسان
دانشگاه تهران، ۹ شهریور ماه ۱۳۴۵.
سخنان اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر بزرگ ارتش‌تارستان خطاب به ملت ایران، جمعه، ۲۳ مهرماه
۱۳۵۰.

سخنرانی محمدرضا شاه پهلوی ۱۳۴۹ / ۷ / ۳۰
سالنامه دنیا، مهمانان جشن دوهزارپانصد ساله، ۱۳۵۰، سال پنجم، شماره ۲۸.
روزنامه تاریخ شاهنشاهی ایران، شماره ۲۴۰: ۹۵۷.
فالآچی، اورینا، گفت و گوی اورینا فالآچی با محمدرضا شاه پهلوی، غلامرضا امامی، بی جا، افق،
۱۳۸۹.

کُخ، هایده ماریاز (۱۳۷۷)، زبان داریوش، ترجمه پرویز رجبی، تهران: کارنگ.
کشمیری، محمد (بی تا)، پژوهشی چند در کتیبه های شاهنشاهان هخامنشی، مجله بررسی های تاریخی،
شماره مخصوص، ص ۲۶

گزنفون (۱۳۸۶)، کوروش نامه، ترجمه رضا مشایخی، تهران: نشر علمی و فرهنگی.
مصاحبه اعلیحضرت همایون محمدرضا شاه پهلوی آریامهر با نماینده رادیو بی بی سی، ۱۶ آذر ماه
۱۳۵۳.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، شماره بازیابی سند ۲۶۷، کد پرونده ۴-۱۲۱۲۹، ۱/۱/۱۳۵۰.
متن کتیبه بیستون داریوش هخامنش، بندهای ۱۳ و ۱۴.
هگل، فریدریش (۱۳۳۶)، عقل در تاریخ، ترجمه حمید عنایت، بی جا: موسسه انتشارات علمی دانشگاه
صعتی آریامهر.

بررسی اندیشه‌های رواداری هخامنشیان ... (حمزه حسینی و محمدرضا علم) ۶۷

Brosius.m.(2010), pax persica and people's of the black sea region: extent and limits of achaemehid Imperial Ideology, In .J. nailing and E.rehm (eds) , achaemenid Impact In the Black Sea communication of powers (aa rhus): 29_40.

Suren_paha(1999), Cyprus the great the father 8, liberator fromwww.cais_sons.com.

Wiesehofer, J.(2006), Das fruhe Persian, Geschichte. eines, antigen weltreichs. Cdritte auflage, Munchen: verlagc. H. Beck.